

УДК 476.3(477)

ВИШИТИЙ РУШНИК – ПРИКМЕТНЕ ЯВИЩЕ НАРОДНОЇ ХУДОЖНЬО-ЕСТЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ

Титаренко Валентина Петрівна

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка
м. Полтава

Анотація. У статті розглядаються орнаментально-символічні і семіотичні функції рушника. Аналізуються обрядові особливості вишитих рушників, їх кольорове оформлення та сучасні тенденції до збагачення традиційних технічних прийомів виконання вишивок.

Ключові слова: рушник, вишивка, естетична культура, орнамент, колір.

Рушник...Чи можна знайти у нас в Україні - в минулому та й нині - більш опоетизовану й популярну мистецько-побутову реліквію? Це хіба що наша українська пісня. Власне, рушник-та чарівна пісня, виспівана розмаїтими засобами ткання, вишивання, безмежною фантазією орнаменту, в який народ вкладав і вкладає свою поетичну душу.

Оберігальні функції рушника наповнюють його орнамент тією образною інакомовністю, яка робить його символом у символі. Дійсно, коли рушник - оберіг, то й знаки на ньому - мова символів. Це ніби специфічні, зображального порядку молитви до першоджерел життя - землі, води, вогню, повітря та викликаних ними явищ, від яких залежало існування людини.

Безперечно, довготривале існування позначилося на рушниковому орнаменті декоративністю, що закриває його початкову оберігальну, сакральну й інформативну сутність. Саме декоративність змушує деяких дослідників українського народного орнаменту вивчати його «за епохами та стилями», тобто, у такий спосіб замкнути обрядове мистецтво у рамки ренесансу, бароко, рококо, як пропонують, зокрема, Г. Павлуцький та Д. Антонович. Та саме тому зі студій українського, в тому числі й рушникового орнаменту, випадають цілі епохи, пов'язані з відтворенням у полотні реліктів археологічного порядку. Шляхи формування мотивів народного мистецтва багато у чому лишаються незвіданими для сучасності. Тому рушникове першоремесло диктує його вивчення за характером самих орнаментів, не цураючись і особливостей, викликаних до життя певними епохами та стилями.

Сучасне українське мистецтвознавство відстоює думку про те, що вивчення українського орнаменту, в тому числі й вишиваного, розпочалося з другої половини XIX ст.

Невідомого у даній сфері залишилось дуже багато. Це спонукає до подальшого вивчення української орнаментики в її рушниковому вираженні [3].

Вишиваний рушник концентрує високі інтелектуальні й емоційні якості нашого народу, є зразком і показником духовної і матеріальної культури нації. Серед інших виробів декоративно-прикладного мистецтва він виконує головну пізнавально-народознавчу і виховну роль, бо пов'язаний з людиною, її менталітетом, духовністю, свідомістю, працею.

Декоративно оформлений український рушник - це один з компонентів матеріальної і духовної культури народу, уособлення його менталітету, виразник специфічного образно-символічного й художньо-естетичного сприйняття ним навколишнього світу, природи і людей. Отже, вишитий рушник входить до системи національних цінностей українського народу, його національно-культурних традицій [1].

Рушник для нас звичайна побутова річ. Просто приємно, на душі тепліє, коли у подарунок від бабусі отримаєш таку чудову прикрасу для своєї оселі – з птахами, квітами.

Історія цього символу українського дому дуже цікава. Без нього не проходила жодна подія в житті людини. Його можна порівняти з піснею, що виткана чи вишита на полотні. Традиційно він слугував оберегом. Ще за давніх часів його чіпляли на дерево, пускали на воду, клали на каміння й молили богів відвести стихійне лихо, щоб родила земля, щоб біда та всяка напасть обминали родину. За християнства з рушниками проводжали князів у похід. Храміві рушники дарували у церкви.

Дерево життя, що символізує продовження роду, безсмертя, стало найпоширенішим мотивом народного мистецтва, особливо на рушниках і не лише у слов'янській, а й у світовій культурі. Прекрасна квітка, її верхня частина - то сфера богів, нижче - життя людей і всього сушого на землі. Кожна квіточка - член великої родини, а стовбурець з трьома гілочками - це батько, мати, дитя. Птахи, зображені на полотнищі, - осередки між світом живих і світом предків. Вони - охоронці роду, помічники й радники молодим. Український рушник оздоблений квітами, зірками, птахами.

Від сивої давнини і до наших днів, у радості і в горі рушник - невід'ємна частина нашого побуту. Без рушника, як і без пісні, не обходиться народження, одруження і смерть людини.

Рушник пройшов через віки як символ чистоти. Він нагадує рідну оселю, матір, яка завжди на порозі домівки зустрічає нас із цим оберегом сімейного затишку. Він у нашому побуті живе й сьогодні. З хлібом-сіллю на рушникові зустрічають дорогих гостей. Це прекрасне і неповторне творіння і нині прикрашає наше житло і не тільки в селі, а й у місті [4].

Досліджуючи символіку українського рушника, варто насамперед визначити його місце і роль у системі культурних цінностей. Рушник (українське - рушник) – це полотняний прямокутник видовженої форми з нанесеним на нього орнаментом, що має обрядове, декоративне й утилітарне призначення. В етимології самого слова «рушник» простежується його зв'язок з рукою людини: призначений для рук і рукотворний, тобто створений людською рукою – найстарішим і найважливішим знаряддям утвору цінностей культури. Як вид творчості, рушник є здобутком народного декоративно-ужиткового мистецтва. Він наділений всіма тими властивостями і якостями, що притаманні традиційному мистецтву, і в цьому плані рушниковий орнамент розглядається і як особлива інформаційно-знакова система, і як вид естетичної діяльності, що має важливе соціокультурне значення.

У семіотичному плані рушник - унікальне явище. В його орнаменті використовується вся палітра знаків, починаючи від натуралістичних зображень і близьких до образу абстракцій. Більш того, рушник може виступати у ролі знака за повної відсутності будь-якого зображення на ньому.

Людина в умовному, реалістичному і гіпертрофованому зображенні, представники тваринного і рослинного царства, предмети неживої природи і створені працею людини, геометричні лінії і фігури, математичні знаки, числа, слова й окремі лінгвістичні знаки (літери), міфологічні та християнські образи - усе це знаходимо на рушниках у вигляді окремого знака, групи знаків, знакових систем, композиційно з'єднаних між собою за законами і принципами синтактики [4].

Відомо, що знак, як носій певної інформації щось означає, замінюючи собою означуване. Тому одне з першочергових завдань, яке в даному випадку покликана вирішувати семіотика, - встановлення у семантичному зрізі зв'язку знака і його значення.

Встановлення зв'язку між символами орнаменту рушника і їх значенням - непросто завдання. Річ у тім, що більшості з них властива полівалентність, тобто багатозначність, що не дає можливості закріплення за визначеним знаком точно визначеного значення.

Отже, аналізуючи схеми побудови рушникового орнаменту, треба показати й питому вагу кожного знаку в його структурі.

Окремі знаки можуть підніматися до рівня символічного образу і внаслідок цього ставати головними в орнаменті, інші - другорядними. Другорядними за значенням є деталі, що

не вписуються в загальне семантичне поле і виконують роль декоративних прикрас. Це досягається шляхом розташування їх на периферії художнього простору, масштабно зменшеними за розмірами і т. ін.

Вишиваний рушник як вид народної художньої культури функціонує в складному переплетенні художнього, психологічного, фізичного і соціального часу. Основне середовище його перебування - обряд. Включаючись у структуру обряду, він набуває іншого значення - стає символом іншого шару художньої культури - обрядовості [5].

Найбільш знаним та найбільш відомим серед обрядових рушників є весільний, якому присвячено сотні пісень, прислів'їв та приказок. Рушник, на який ставили молодят, був запорукою вірності. Рушником зв'язували руки молодим, бажаючи їм щасливої, міцної сім'ї. На початку ХХ століття у весільному обряді на Наддніпрянщині використовувалося до двох десятків різновидів рушників. На них клали коровай, ними перев'язували старостів, простеляли дорогу молодим. Найкращого рушника стелили молодим під ноги під час вінчання у церкві, щоб їхнє подружнє життя було щасливе. До сьогоднішнього дня існує повір'я, що той з молодят, хто першим стане на рушник, буде головою сім'ї. Молодих, які після вінчання поверталися додому, на порозі хати зустрічали батьки з короваєм на вишиваному рушнику та добрими побажаннями. Рушник, на якому молоді вінчалися, завішували над іконами або на видному місці у світлиці. Проте найголовнішим був той рушник, на якому батьки благословляли молодих. Такий рушник - особлива святиня, яку не показували стороннім і берегли як зіницю ока. Тепер подекуди у селах вишивають два весільних рушники. Один для церкви, вінчання і масового споглядання, інший — потаємний, для батьківського благословення. І дуже важливо, щоб той другий для себе, для своєї майбутньої сім'ї, дівчина вишивала власноруч.

Вишивання весільних рушників мало цілий ряд характерних особливостей. Вишите полотно, на яке стають молоді, означає життєву дорогу. Орнаменти на весільних рушниках вишивали геометричними або рослинними мотивами. Зокрема, на весільних рушниках дівчата вишивали лілію - знак любові й парування, листок і пуп'янок - народження, розвиток та безперервність життя. А хрест в орнаменті благословляв пару на утворення сім'ї. Досить часто на рушниках зображали голубів, які у народних обрядах були символом любові, чесності, щирості та вірності молодят.

У вітчизняному мистецтвознавстві проблема об'єктивного глибинного аналізу народної орнаментики набуває дедалі більшої актуальності. у працях Г.Кульчицької, І.Каганця, І.Пошивайла, Ю.Мельничука та інших помітні новітні спроби заглиблення в зміст орнаментних знаків і символів, визначення їх походження. Наукове осмислення української народної орнаментики і її витоків стає важливим фактором в етнологічних та історичних дослідженнях, який не поступається вагомістю перед давніми письменами.

Нині спостерігається тенденція до збагачення традиційних технічних прийомів виконання вишивок. Розробляються більш декоративні шви. їх перевага полягає у тому, що, виконані на основі простих і складних мережок, з використанням кольорових швів, вони у різних поєднаннях створюють неповторний декоративний узор. Сучасні майстрині поєднують 10-15 технік одночасно [2].

Використовуючи досить обмежену кількість мотивів, майстри, завдяки безмежному числу варіантів, досягали безлічі неповторних композиційних і образотворчих рішень.

Також враховуються особливі кольорові поєднання. Колорит узору, тобто багатство та характер кольорових відтінків, об'єднаних в один основний тон, може бути візитною карткою всього регіону або окремого села.

Значення традицій у наш час полягає не тільки в тому, що вони надійно захищають національну самобутність кожного народу, а ще й у тому, що у несприятливих екологічних умовах вони орієнтують людину на одухотворення її виробничої діяльності.

В Україні на цей час проводяться численні виставки народної вишивки, публікуються каталоги, огляди, статті. Матеріали, присвячені вишивці, з'являються на сторінках журналу «Народна творчість та етнографія», дослідницькою роботою керують відділи академічного

Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М.Т. Рильського, значну пропагандистську роботу ведуть обласні Будинки народної творчості, університети та школи. Найбільш відомими стають дослідження української вишивки та орнаменту, здійснені Р.В. Захарчук-Чугай, Т.В. Кара-Васильєвою, О.С. Найденом, М.Л. Селівачовим.

На сьогодні в музеях, музейних кімнатах шкіл, підприємств, у приватних колекціях накопичилася величезна кількість експонатів вишивки, та можна бути певними, що й донині не виявлено повністю зображальний фонд традиційного народного мистецтва.

Список використаної літератури

1. Басюк М.П. "І на тім рушникові...". Народознавчий захід // Вивчаємоукраїнську мову та літературу, 2007. - №26. - С. 23-26.
2. Данилова М. І. Душа мого народу - рушники. Конспект виховної години // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. - 2007. - №4 - С. 106-113.
3. Китова С. А. Рушник: мистецтво і промисел // Народна творчість та етнографія. - 2005. - №5. - С. 66-70.
4. Мельничук Ю. Семантика українських вишитих рушників /У Народне мистецтво. - 2004. - №3-4. - С. 60-65.
5. Соколовська К. Традиційні художні символи вишивки і пісенного фольклору // Персонал, 2008. - №1. - С. 114-118.

УДК 378.011.3-051:6

ФОРМУВАННЯ ПРОЄКТНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ТРУДОВОГО НАВЧАННЯ ТА ТЕХНОЛОГІЙ

Оршанський Леонід Володимирович

Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
м. Дрогобич

Анотація. У статті розглядаються зміст та результати формування і розвиток проєктної культури вчителя. Аналізуються змістові лінії навчальної дисципліни «Дизайн-проєктування». Особлива увага звертається на дизайн-освіту як процесу, що активно розвивається, адже його основу складають наука, мистецтво і технології.

Ключові слова: проєктна культура, дизайн-освіта, учитель трудового навчання та технологій.

За словами відомого теоретика архітектури та дизайну, засновника і директора однієї зі світових дизайнерських шкіл Баухаус, видатного художника-педагога В. Гропіуса; «Дизайн – це не явище інтелектуальної чи матеріальної культури, а невід’ємна складова навколишнього світу, яка необхідна кожному членові цивілізованого суспільства» [2, с. 147]. Тому сучасна дизайн-освіта сьогодні стоїть в авангарді кардинальних змін в освітянській галузі. Перед нею освітою поставлені складні завдання: збереження традицій та розвиток національної школи дизайну; відкритість освітнього простору; інтеграція європейської й вітчизняної дизайн-освіти; здійснення міжкультурних комунікацій; націленість на новітні матеріали та технології, в тому числі й цифрові тощо. В силу цих об’єктивних причин дизайн як унікальний провідник між людиною, технологіями та виробництвом потребує надійного фундаменту, що закладається в школі, зокрема й вчителями трудового навчання та технологій.